

Utdrag frå fagrapport til arbeidet med forvaltningsplan for Solvorn

Geirr Vetti og Mons Kvamme, 2010

1. Solvorn – kort historikk

Solvorn er særskild verdifull som historieforteljande døme på tidleg tettstadutvikling. Både arkitektonisk og strukturelt syner staden på ein instruktiv måte korleis utviklinga av denne type busetnad tok til. Til skilnad frå dei fleste liknande tettstader på Vestlandet stogga denne vidare framveksten opp.

Det verdifulle med tettstadstrukturen i Solvorn er at den ikkje berre er karakteristisk for indre Sogn. Dette er langt på veg ei allmenn utvikling av tettstader. Dei fleste byane i mellomalderen vart til på grunnlag av små tettsader. Dei som låg ved sjøen hadde ein struktur som langt på veg minna om Solvorn. Ei sjøhus-rekkje med bolverksbryggjer ut mot sjøen, bak desse eit mylder av ulike bygningar, men med ein parallell-stilt hovudstruktur ned mot sjøen, og bakerst eit gateløp parallelt med strandkanten. I byane har alle spor etter slike tidlege strandstadstrukturar forsvunne for lang tid sidan, men dette er korleis arkeologane tenkjer seg at til dømes tettstaden i Bjørgvin såg ut før bydanninga. Det same er tilfelle i mange andre mellomalderbyar. Bygningane er mykje yngre, men den opphavlege tettstadstrukturen som allment element, er truleg minst like gamal som stavkyrkjekonstruksjonen.

Frå gammalt var det allmenning nede ved strondi. Truleg var den avgrensa i sør og nord av dei to grøvene som kjem ned til sjøen, og mot vest like over den noverande vegen. Dei fleste som slo seg ned som strandsitjarar sette opp hus her nede. Det var små, enkle husvære med to eller tre rom. Dei var av same type som bustadhusa på gardane, men mykje mindre. Mange hadde òg eit lite stabbur og små uthus med rom for nokre husdyr og litt fôr. Strukturen på busetnaden vart i stor grad styrt av den opphavlege naustrekkja. Strandsitjarane slo seg ned bak denne, men eigedomane vart ofte liggjande parallelt med retning ned mot sjøen. Kor tett det var høve til å byggja veit vi ikkje, men frå Vikøyri er kjent ein regel om at avstanden minst måtte vera eit hammarslag. Noko liknande kan ha vore tilfelle i Solvorn. Sjølv om det var trøngt mellom husa, var det likevel eit viktig prinsipp om allmenn ferdsle langs geiljar og gangstier m.a. for å sikra lett tilkomst til sjøen. Typisk nok budde gjestgjevaren, handelsmennene, presten og seinare sorenskrivaren i utkanten av strandstaden.

Det har i mange samanhengar vorte framheva at strandsitjarane var dei som var dårlegast stilt innafor husmannsvesenet. I seinare tid har dette vorte meir nyansert. Det som særmerkte denne folkegruppa var at dei som oftast var husmenn utan jord. Dei livberga seg t.d. frå arbeid som dagleigarar på nærliggjande gardar, fiske, handverk og handarbeid. I liten grad betalte dei noko form for leigeavgift for plassen dei budde på. Sjølv om dei ikkje hadde jord kunne dei ha eit par sauer og ei geit. Høy fekk dei ved å slå t.d. i skorter og utmark. Kjernen i livberginga deira var difor ein kombinasjon av fleire næringsvegar. Slik kan det også ha vore i Solvorn.

Solvorn si rolle som kommunikasjonsknutepunkt vart stadig viktigare, og dette førte til auka press på byggjegrunn. I sær var kontakt til sjøen naudsynt, og difor byrja ein å ggja rekkjer av sjøhus på bolverk utover i sjøen, med bolverksbryggja ytterst. Sjøhusa hadde ein meir allsidig funksjon enn dei gamle nausta. Eit prov på strandstaden sin aukande status er at Sorenskrivarembedet for indre Sogn vart flytta hit i 1813. Bygningen Christianeslyst vart reist i åra før 1822. I 1846 fekk Solvorn eige postkontor. Ein allmenn folkeauke på 1800-talet i Sogn gjorde òg sitt til at busetnaden i Solvorn auka. Frå omlag 1850 skjer det ei gradvis utskifting/ombygging av dei gamle stovene til hus av “midtpipetypen”.

Solvorn hadde si “stordomstid” i andre halvdel av 1800-talet. Dette hang saman med liberaliseringa av handelsprivilegia som gjorde det lettare å utvikla ulik næringsverksemd, og

det hadde samanheng med framvoksteren av dampskipstrafikken. Fylkesbaatane si dampskipsrute hadde fast stogg i Solvorn frå 1858, og i 1878 kom det dampskipskai framfor gjestgjevarstaden. Vegen opp til Galden vart utbetra og lagd om. Mot slutten av 1800-talet og ut på 1900-talet kom det eit nytt belte av bustadbyggjing bak sjølve strandsitjarmiljøet. Dette var frittliggjande einebustader, gjerne i sveitserstil. Folketalet i Solvorn nådde ein topp på denne tida på nesten 400 fastbuande.

Ein særskild bygningstype frå denne tida er tobakkshusa. Mange Lustringar utvandra til Amerika, men fleire kom òg attende. Nokre hadde hatt arbeid på tobakks-farmane i midt-vesten, andre i tobakks-industrien og etter heimkomsten tok dei til med tobakksdyrking. For å turka tobakken vart det sett opp egne bygningar. Det kom opp fleire slike tobakkshus i Solvorn.

Seinare tids utviklingstrekk

Utviklingstrekk etter krigen gjekk i retning av at aktiviteten i området gjekk gradvis ned. Store endringar kom då ferja til Årdal slutta å gå. Butikkar vart lagd ned og etter kvart også postkontoret.

Den nye utviklingsretninga kom i form av Solvorn som turist og feriemål. Delvis i form av eigenverdien gjennom det autentiske bygningsmiljøet, delvis som badeplass og som inngangsportal til Verdsarven Urnes stavkyrkje.

- Kommunal opprusting av kaiområdet i 1999
- Nye parkeringsplassar 2002
- Utviding av badestranda 1999
- Ny butikk og kafe 2000.
- Opprusting av Vetlekaien 2005

I ljøs av dette har mange av bustadhusa i området gradvis gått over til å verta feriehus. Mange av dei er for små til familiehusvære. Ein ser likevel at interessa for vedlikehald hjå eigarane er stor anten det er heilårs eller fritidshus.

Viktige antikvariske verdar

- Naustrekkja mot sjøen med bolverksfundament, sjøhus og bryggje.
- Einaste strandsitjarstaden i indre Sogn som framleis har sin opphavlege kontakt med fjorden.
- Geiler og gangstiar som er opne for fri ferdsel på kryss og tvers i strandsona.
- Solvorn har framleis dei allmenne strukturane for bydanning i mellomalderen i autentisk stand.
- Veitar og grøver med vatn som renn mellom husa med sine gamle vaskeplassar.
- Strandsitjarplassar med fjøs, stove, stabbur og uthus i eit opphavleg miljø.
- Sosial spennvidde mellom sorenskrivargarden på den eine sida, hotellet på den andre sida og strandsitjarmiljøet i midten, og det grønne beltet mellom strandsitjarmiljøet og den spreidde busetnaden bakom i sveitserstil.

Døme på opplevingsverdi i Solvorn

- Heilskapen i den opphavlege busetnaden med tydelege og ulike bygningssoner.
- Samspelet mellom bygningsmiljø, fjellsidene rundt og fjorden.
- Landskapsrommet i Solvornbukti med autentisk strandsona, busetnadstrukturar og kulturlandskap sett frå sjøen

- Kulturlandskap i aktiv drift